ئازادیی وەک بەهای بوون لە ڕۆمانی "١٩٨٤"ی جۆرج ئۆروێڵدا ... ئاسۆس ساڵح

ڕۆمان وەک ژانرێکی ئەدەبیی بەهای پانتاییە فراوانەکەی ئامرازێکی گونجاوە بۆ نووسەران، تاوەکوو لە ڕێگەیەوە هزر و پەیامەکانی خۆیان بەکۆمەڵگە بگەیەنن. ڕۆمانی "١٩٨٤" یەکێکە لەو ڕۆمانانەی تا ئێستا گرینگی لە دەست نەداوە، بەتایبەت بۆ ئەو وڵاتانەی ئازادیی مرۆڤ تێیدا زۆر کەمە. هەروەها، بەهای ئەو پەیام و ئاگادارکردنەوەی لە ناوەڕۆکیدا هەیەتی گرینگی خۆی پاراستووە. ئەم ڕۆمانە لە لایەن "ئیریک بلەیر" (١٩٠٣ – ١٩٥٠) نووسراوە، ناوی خوازراوی " جۆرج ئۆروێڵ"ە. ئەم نووسەرە خاوەنی چەندان وتار و ڕۆمانە، بەگشتی نووسینەکانی ڕەخنەی سیاسیین. لەم ڕێگەیەوە دەیەوێت وشیاریی سیاسیی بڵاوبکاتەوە. گرینگترین بەرهەمەکانی ئەمانەن: دەڕاو و دەرکراو (١٩٣٣)، ڕۆژانەی بەرما (١٩٣٤)، ڕێزلێنان بۆ کەتەلۆنیا (١٩٣٨)، مەزرای ئاژەڵان (١٩٤٤) و ١٩٨٤ (١٩٤٩) ...تاد. "مەزرای ئاژەڵان"یش یەکێکی ترە لە شاکارەکانی، لەوێدا ڕەخنە لەو سەرکردە دەسەڵاتخوازانە دەگرێت کە دەیانەوێت لە ڕێگەی شۆڕشەوە بگەن بە دەسەڵاتی ڕەها. ڕۆمانی ١٩٨٤، لە ڕێگەی ڕەخنەی سیاسییەوە دەیەوێت مرۆڤایەتیی لە دەسەڵاتی تۆتالیتار ئاگادار بکاتەوە، کە چۆن مەترسین بەسەر ژیان و ئازادیی مرۆڤ.

ڕۆمانی ١٩٨٤، لە سێ بەش پێکهاتووە، هەر بەشی دابەشی سەر چەند بەندێکبووە. بەگشتی ناوەڕۆکی ڕۆمانەکە باسی دەسەڵاتێکی تۆتالیتار دەکات، کە ئازادییەکانیان لە پێناو دەسەڵاتی حیزب و ڕێبەری گەورە نەهێشتووە و هەموو شتێک دەبێت لە پێناو حیزب و ڕێبەری گەورەدا بێت. ئەم ڕۆمانە چەند کارەکتەرێکی سەرەکی تێدا دەگێڕن، کە ئەمانەن: "وینستۆن سمیت"، ئەم پیاوەیە کە لە دەسەڵاتی ڕێبەری گەورە بێزارە، بیری ئازادیی و هەڵگەڕانەوە لە دەسەڵاتی ڕێبەری گەورە لە مێشکیدا چەکەرە دەکات، بۆ گەیشتن بەم کارەش چەندان کار و چالاکی دژە یاسا و بنەمانی حیزبیی ئەنجام دەدات. "جولیا" کچێکە ئەندامی حیزبە، بەڕواڵەت خۆی وەک دڵسۆزی حیزب پیشان دەدات، بەڵام لە ناوەڕۆکدا وانییە، بەڵکوو دژی دەسەڵاتی ڕێبەری گەورەیە. جولیا ئەندامی ڕێخراوی لاوانی دژە سێکسە، کەچی پەیوەندی سێکسی لەگەڵ چەندان ئەندامی حیز دەبەستێت و

دواتریش لەگەڵ وینستۆن سمیت پەیوەندی خۆشەویستیی و سێکسیی دەبەستێت. "ڕێبەری گەورە" سەرۆکی حیزبە، وێنە و پۆستەرەکانی لە هەموو شوێنێک هەیە، لە فەرمانگە، شەقام و هەموو ماڵەکاندا هەڵواسراوە، جگە لەمە بە تەلەسکرین چاودێری هەموو جوڵەیەکی مرۆڤ دەکات، هەمیشە ئەم ئاگادارییە بڵاودەکرێتەوە کە ڕێبەری گەورە چاودێریت دەکات. یەکێکی تر لە کارەکتەرەکان "ئۆبرین"ە کە لە ناوەندی حیزب بوو، هاوکات ڕۆڵی ئەوەی دەگێڕا کە لەگەڵ "ئیمانوێل گۆڵدستەین"دایە وسەر بە ئەنجومەنی برایەتییە. بەڵام وانەبوو، بەڵکوو پۆلیسی خەیاڵ بوو لە کۆتاییدا هەر ئۆبراین، سمیت دەگرێت و لەسەر لادان و دژ وەستانەوەی بەرامبەر بەحیزب، لێکۆڵینەوە و ئەشکەنجەی دەدات. "ئیمانوێل گۆڵدستەین" لە ڕۆمانەکەدا ڕۆڵی کەسێک دەگێڕێت کە دژی دەسهەڵاتی ڕابەری گەورە و سۆسینگ وەستاوەتە و بڵاوکراوە و کتێب و ئەنجومەنی برایەتیی دژی ڕێبەری گەورە پێکهێناوە، پێشتر هاوشانی ڕێبەری گەورە بووە، بەڵام دوای ئەوەی جموجۆڵی دژی شۆڕش و ڕێبەری گەورەی لە ئاشکرا بوو، ئیدی بڕیاری کوشتنی بەسەردا بڕا، بەم هۆیەوە ڕایکرد و خۆی شاردبووەوە. هەروەها لە ڕۆمانەکەدا چەند کارەکتەری دیکەی لاوەکیش هەن.

ناوچەی جوگرافیی ڕۆمانەکە لە سێ وڵات پێکهاتووە، کە هەمیشە دژی یەکتر لە شەڕدان. چیرۆکی ڕۆمانەکە لە "ئۆقیانووسیا"یە (ئۆسیانیا)، سیستەمەکەی بەناوی "سۆسینگ"ە واتا سۆسیالیزمی ئینگلیزیی، کە ناوچەکانی بەریتانیا، ئەمریکای باکوور، ئەمریکای باشوور، ئوستوڕالیا و ئەفریقا باشوور دەگرێتەوە. وڵاتی دووەم "ئۆراسیا"یە، کە سیستەمەکەی بەلشەفیزمی نوێیە. ناوچەکانی ڕووسیا و ئەوڕوپا و بەشێک لە وڵاتانی ئاسیاش دەگرێتەوە. وڵاتی سێیەم ناوی "ڕۆژهەڵاتی ئاسیا"یە، سیستەمەکەیان عەشقی مەرگ یان خۆفەوتاندنە. ئەم بەشە ناوچەی ڕۆژهەڵاتی ئاسیای دەگرتەوە، وەک وڵاتانی یابان و کۆریا و چین و ڤێتنام ...تاد. جۆرج ئۆروێڵ جیهانی دابەشی سەر ئەم سێ بەشەکردووە، هەریەکەی بە وڵات و سیستەمێکی جیاواز داناوە. شایەنی باسە جۆرج ئۆروێڵ لە یەکێک لە چاو پێکەوتنەکانی دەڵێت: "فەزای گشتیی چیرۆکەکەم لە بەریتانیا ڕوودەدات، ئەمە بۆ ئەوەی پیشانی بدەم ئەو وڵاتانەی ئینگلیززمانن، دوورنین لەوەی ئەم جۆرە شتانە تێیدا سەرهەڵبدات. دیکتاتۆریەت، ئەگەر دژی نەجەنگی ئەوە دەتوانێت لە هەر شوێنێک بێت، سەربکەوێت." ئەمە پەیامی نووسەرە بە مرۆڤایەتیی کە پێویستە هەمیشە لە هەوڵی بەدەست هێنان و پاراستنی ئازادیی دابن، ئەگینا دەسهەڵات لێیان زەوت دەکات.

حیزبی فەرمانڕەوای ئۆقیانوسیا، چەند درووشمێکی هەبوون، بە هەموو شوێنێک بڵاوکرابوونەوە، درووشمەکان ئەمانە بوون: "شەڕ ئاشتییە. کۆیلایەتیی ئازادییە. نەزانی هێزە"، هەروەها درووشمێکی تری حیزب ئەوە بوو کە دوو کۆ دوو دەکاتە پێنج (٢ + ٢ = ٥)، لەگەڵ ئەوەی لە هەموو شوێنێک نووسرا بوو ئاگاداربە "ڕێبەری گەورە" چاودێریت دەکات. ئەمانە بەناو هەموو قوژبنێکی کۆمەڵگەدا بڵاوکرابوونەوە. کۆمەڵگەی وڵاتی ئۆقیانوسیا لە ژێر هەیمەنەی دەسەڵاتی ڕێبەری گەورە و سیستەمی سۆسینگ، دابەشی سەر سێ پێکهاتە بووە. پلەدار و بەرێوەبەرانی حیزب ٢% لایەنگر و ئەڵقەلەگوێکانی حیزب کە ڕێبەری گەورە و حیزبیان بەهەموو شتێک دەزانی و لە دەسەڵاتی دەرنەدەچوون ١٣% کۆمەڵگەیان پێکهێنابوو. بەشی هەرە زۆری کۆمەڵگەش لە پرۆلیتار و ڕەنجدەران پێکهاتبوو ڕێژەکەی ٨٥% بوو. هەر ئەمەش وای دەکرد وینستۆن سمیت تاکە هیوای بە ئازادیی و ڕووخاندنی سیستەمەکە پرۆلیتاریا بێت و دەیگووت: "گەر هیوایەک هەبێ، تەنها پرۆلیتارە".

ئازادیی وەک بەهایەکی سەرەکی لە ڕۆمانەکەدا جەختی لەسەرکراوەتە، کە چۆن بوون بەبێ ئازادی ماهیەتی نابێت و خاوەنی بژاردە و بوونی خۆی نابێت، هەمیشە لە ژێرکاریگەریی ئەویتردا دەژیت. لێرەدا بە لێکدانەوەی دەقەکانی ڕۆمانەکە، پشت بە تێروانینی بوونخوازانەی ژان پۆڵ سارتەر دەبەستین لەمەڕ ئازادیی، هەڵبژاردن و بڕیاردان، ئازادییی خۆشەویستیی.

ژان پۆڵ سارتەر، بەهۆی نووسین و هەڵوێستەکانییەوە ببووە فەیلەسوفێکی خۆشەویست لە سەردەمی خۆیدا، کارەکانی لەنێو ڕۆشنبیران و قوتابییان و شۆڕشگێران و خەڵکی ئاسایش ناسراو بوو، تەواوی دونیا ئاشنایەتییان لەگەڵ سارتەر پەیدا کرد. سارتەر لە کاتێک بووە زمانحاڵی بوونخوازیی، ئەوڕوپا لە بارودۆخێکی ناسەقامگیردا بوو، بێئومێدیی و ڕەشبینیی و داگیرکاریی و شەڕ …هتد ئەوڕوپا و جیهانی تەنیبوو.

ئەو بابەتانەی سارتەر لە فەلسەفە بوونخوازییەکەی گرینگی پێداوە ئەمانەن: ئازادی، هەڵبژاردن، بڕیاردان …تاد. بابەتی سەرەکی فەلسەفەکەی سارتەر ئازادییە، و دەبێ تاک ئازادی خۆی بەدەست بهێنێت تا بتوانێ بە ئازادانە بریاربدات و هەڵبژاردن بکات. هەروەها، نابێت لەژێر کاریگەری ئەوانیتردا بێت. بوونخوازەکان باوەڕیان وایە بوون لە پێش جەوهەرە، واتە هەموو مرۆڤێک بەر لە هەرشتێک بوونی هەیە. سارتەریش وەک بوونخوازێک "لەو خاڵەوە دەست پێ دەکات کە بڕوای وایە (بوون) دەکەوێتە پێش (ماهیەت)ەوە. واتە لە پێشدا

مرۆڤ دێتە جیهانەوە؛ پاشان لە ڕێی کارەکان و هەڵبژاردنەکانیەوە (ماهیەت)ی خۆی پێک دەنێت. واتە بەبڕوای سارتەر، پێشتر ماهیەتێک نییە بەسەر بوونی مرۆڤدا سەپێندرا بێت." (کۆمەڵێک نووسەر، ٢٠١٦: ل١٣) هەرچەندە مرۆڤ بە هەڵبژاردن و ئازادانەی خۆی نەهاتۆتە بوونەوە، بەڵام لە ژیانەدا مرۆڤ ناچارە بەوەی ئازاد بێت. دواجار هەر لە ڕێگەی ئازادی و هەڵبژاردن و بڕیاردان و چۆنیەتی مامەڵەکردن لەگەڵ ئەوانیتردا ناسنامە و ماهیەت بە بوونی خۆی دادەنێت. هەڵبژاردن و بڕیاردان، لە گرینگترین و سەرەکیترین بنەماکانی فەلسەفەی بوونخوازیی سارتەرن، "هەڵبژاردن کڕۆکی فەلسەفەی سارتەرە، بەپێی بۆچوونی ئەو، هەڵبژاردنی ئازاد بەپێی هیچ ڕاستیەکی هەبوو (Existent) بڕیار نادرێت، چونکە کردەیەکە ئاراستەی بۆشایی کراوە، ئەویش ئەو داهاتووەیە کە بوونی نییە." (کۆمەڵێک نووسەر، ٢٠١٦: ل٥٧) کاتێک مرۆڤ هەڵبژاردن دەکات، نابێت بکەوێتە ژێرکاریگەری بڕیاری پێشوەختە و چەند بیر و باوەڕێکی کە پێشوتر لە هزریدا جێگیر بوونە.

سارتەر، جەخت لەسەر ئازادی مرۆڤ دەکاتەوە، دەبێت بە شێوەیەکی بەرپرسیارانە هەڵبژاردن و بڕیار بدات، نەکەوێتە ژێر کاریگەری ئەوانیتر. بەتێڕوانینی سارتەر، مرۆڤ بەرپرسیارە بەرامبەر ئەو کارانەی دەیکات. هەروەها لای سارتەر ئازادیی خۆشەویستیی گرینگییەکی زۆری پێدراوە و لەم بارەیەوە دەڵێت: "عەشق شتێکە کە هەرگیز نابێتە واقعیەت، بۆ من خۆشەویستی ئەوە شتێک نییە جگە لەوەی کە ئەوە ناچاربکەم خۆشمتان بووێ و پێچەوانەی ئەم مەسەلەیەش هەر ڕاستە." (میهرداد میهرین، ٢٠٠٩: ل٤٠٧) سارتەر بیر و تێڕوانینی خۆی لەبارەی خۆشەویستی دەخاتە ڕوو و پێیوایە خۆشەویستی ئازادی لە مرۆڤ دەستێنێت و دەبێ لە خۆشەویستیشدا ئازادی هەبێت. "بە وتەی سارتەر لە عەشقدا وەک تەکەڵای پەیوەندییە مرۆییەکانی تر، ئامانجی ئێمە بەکۆیلەکردن یان بوونە کۆیلەی ئەویترە، لە ڕێگەی ماسۆشی و سادیدا" (ی. ز لاڤین، ٢٠١٧: ل٥٨٤) سارتەر تیشک دەخاتەسەر مەترسی خۆشەویستی کاتێک کە من ئازادی ئەوی تر لەناو ئەبەم، و ئەویتر ئازادی من لەناو دەبات، یەکەمیان سادیستم 'چێژ لە ئازاردانی ئەویتر' و دووەمیان ماسۆشیستم 'چێژ لە خۆ ئازاردان' وەردەگرم، بەمەش خۆشەویستی دەبێتە شتێکی ئازار بەخش، دەبێت لە خۆشەویستیدا ئازادی ڕەنگبداتەوە بە ئەوەی خۆشەویستەکی سەرکەوتوو بێت.

ڕووحی بەرەنگاریی و ئازادیی: جۆرج ئۆروێڵ لەم ڕۆمانەدا، باسی

سەرەکی ئازادییە، بەمانا سارترییەکەی دەیەوێت بڵێت ژیان و بوون بەبێ ئازادیی مانای نییە و لە جەوهەری خۆی دەکەوێت. ئەمانەکە باسی دەسەڵاتێک دەکات کە هەموو ئازادییە تاکەکەسییەکانی دسپلین و سنووردارکردوون. ئەمەش لە ڕێگەی کارەکتەری سەرەکی ئەمانەکە بەناوی وینستەن سمیت بەیاندەکات. دەسەڵات کارێکی وایکردووە کە مرۆڤەکان بەتەنهاش بن هەست بە ئازادیی نەکەن و لە ترس و دڵە ڕاوکە دابن، ئەمەش لەڕێگەی چاودێریکردنی خەڵکە بە تەلەسکرن. سارتەر، ئازادیی بوون بەر لە جەوهەر دادەنیت، پیی وایە مرۆڤ دەبێت ئازاد بێت، ئەگەر ئازاد نەبێت ناتوانێ مانا بەبوون و جەوهەری خۆی بدات، دواتر هەر لەڕێگەی ئازاد بوونی خۆیەوە دەتوانێت جەوهەری خۆی بنیات بنێت، ئەگەر وانەبێت ناتوانێ مانا بەو بوونەی بدات و خۆی بوونیادنەری بوونی خۆی نییە، بەڵکوو لە ڕێگەی ئەوانیترەوە بۆی هەڵبژێردراوە. هەروەک سارتەر دەبێژێت: مرۆڤ بە ئازادیی خۆی لە دایک نەبووە بۆیە مەحکوومە بە ئازادیی. لەم ڕۆمانەدا، هیچ ئازادییەک بوونی نییە تەنانەت بە لایەنگرانی حیزبیش، هەمیشە لە ژێر چاودێری وردی دەسەڵات دان. وینستەن سمیت کاتێک بێزار دەبێت و لە دەوامی فەرمانگە دەگەڕێتەوە، لە ماڵەوە دەست دەکات بە یاداشت نووسین، کە لەو کاتەدا نووسین قەدەغە بوو. لەسەر کاغەزەکەیدا پێنج جار بەدووای یەکتردا نووسی: ”مەرگ بە ڕێبەری گەورە” (جۆرج ئۆڕوێڵ، ٢٠١٨؛ ل٢٩) نووسینی ئەمە خۆی مانادانە بە ئازادیی لای وینستەن سمیت، هەرچەندە ئەم نووسینە خۆی دەرچوون بوو لە یاسا و دژی دەسەڵاتبوو. نووسینی ئەمە تا لەواری مەرگ نزیکی دەکردەوە، بەڵام وینستەن ڕووحی ئازادیی لەناویدا چەکەیکردبوو. دەیویست لە ڕێگەی ئەم بەرەنگارییە و دەرچوونە مانایەک بە بوونی خۆی بدۆزێتەوە. هەرچەندە نەی دەتوانی بەسەر ترسەکەیدا زاڵ بێت بەڵام ئەم نووسینە خۆی مانادانە بە ئازادیی و بوون لای وینستەن.

حیزب کۆمەڵێ دروشمی هەبوو، یەکێک لە دروشمەکانی ئەوە بوو: دوو کە دوو دەکاتە پێنج. دەبوو باوەڕ بەمە بکەن، باوەڕ نەهێنان دووچاری تەنگەژە و سزادانی زۆری دەکردن. حیزب ئەمەی بە ئەوە دەکرد تاوەکوو بڵێت دەبێت باوەڕ بە لۆژیکی حیزب بکەن، ئەوەی حیزب دەڵێت ئەو ڕاستە. سمیت کە بیری دەکردەوە لە بەرامبەر هێزێکی گەورە وەستاوەتەوە دڵی دادەخورپا، بەڵام هەر بڕوای بە ڕاسییەکان بوو، نەوەک لۆژیکی حیزب. لە یاداشتێکیتردا دەنووسێت: ”سەربەستیی کاتێ سەربەستییە کە بتوانی بڵێی: دوو و دوو دەکاتە چوار. ئەگەر باوەڕ بەمە بهێندرێ، ئیدی هەموو شتەکانی دی، خۆیان بەدوویدا دێن” (جۆرج

ئەروێڵ، ٢٠١٨؛ ل١٠٨) سمیت لێرەدا بەرامبەر ئەو باوەڕە دەوەستێتەوە کە بەسەریدا سەپێندراوە. ئاماژەش بەوە دەدات کاتێک توانیت باوەڕ بەڕاستییەکان بهێنیت ئەوکات دەتوانی ئازادییش بەدەست بهێنیت، واتە دەرباز بوون لە دەست باوەڕی ئەویدیکە، کە لێرەدا دەسەڵاتە. وینستۆن هەوڵی ئازادبوون دەدات، بەڵام ناشتوانێ بە ئازادانە هەم ڕەفتار بکات هەمیش دەریببڕێت. واتە ئازادیی لە هزریدا هەیە بەڵام ناتوانێ بەرجەستەی بکات.

لە یەکێک لە ڕووداوەکانی ناو ڕۆمانەکەدا، وینستۆن سمیت و جولیا، پەیوەندی بە ئەبراینەوە دەکات، کە ئەندامی ناوندی حیزب بوو، هاوکات وا خۆی دەرخست کە لایەنگری گۆڵدستاینە و ئەندامی ئەنجومەنی برایەتییە دژی دەسەڵات. لە بەشێک گفتووگۆی نێوانیاندا لە یەکەم دیداردا سمیت و جولیا خواستی خۆیان بۆ ئازادیی و نەجات بوون لە دەسەڵات دەربڕی. ئەبراین چەند پریسارێکی ئاراستە کردن بۆ بەڵێ وەڵامیان دایەوە. ” – ئامادەن ژیانی خۆتان بەخت کەن؟ + بەڵێ. – ئامادەن خۆتان بکوژن؟ + بەڵێ. – ئامادەن خراپەکاری وابکەن کە ببێتە هۆی مەرگـــی ســـەدان کەس؟ + بەڵێ. ....” (جۆرج ئەروێڵ، ٢٠١٨؛ ل٢٢٦) ئەم گفتـــووگۆیە دەرخەری ئەوەیە کە ئـــازادیی لە پێـــش هەمــوو شتێکەوەیە لای ســـمیت و جولیـــا، چـــونکە ســـە لەوە نـــاکەنەوە ئەگەر تاوانیش ئەنجام بدەن تاوەکوو دەگەن بە ئازادیی. خواستی ئازادیی لای ئەوان لەسەروی هەموو شتێکەوەیە.

دوای ئەوەی وینستۆن ئاشکرا دەبێت و دەسگیر دەکرێت لە زیندان لەگەڵ یەکێک لە گیراوەکاندا بەناوی پارسۆنز قسە دەکات، ئەویان بەهۆی ئەوە گرتووە چونکە لە خەویدا گوتبووی بمرێ ڕێبەر گەورە و لەسەر ئەمە کچەکەی خۆی شکایەتی لێکردبوو. پارسۆنز دەڵێت: ”بمرێ ڕێبەری گەورە! بەڵێ وام گوتووە. بیستم چەند جارێ ئەوەم دووپات کردۆتەوە. لە بەینـی خۆمانـدا بێ، خۆشحـاڵم بەوەی کە بەر لەوەی کارەکە گەندتر بێت دەسیگیر کرام. دەزانی بەتەمام لە دادگا بڵێم چی؟ دەمەوێ بڵێم سوپاستان دەکەم بۆ دەربازکردنم بەر لەوەی کار لەکـــار بتــــرازێ” (جۆرج ئەروێڵ، ٢٠١٨؛ ل٣٠٧) ئەو دەربڕینـــانەی پارسۆنز دەرخەری ئەوەن کە ئەم کارەکتەرە، ناتوانێت هزری ئازادیی لە خۆیـــدا چەکەرە پێبکـــات، بەڵکـــوو حەزی لە ژێردەســـتەییەکی مەحکـوومکراوە. بۆ ئەمە هیـچ قوربـانییەک نـادات. ئەم کـارەکتەرە بوونێکی ئازاد نییە و ناتوانێت خۆی بڕیاری ئازادانە بدات بەڵکوو هەمیشە لەژێر نیگا و کاریگەریی ڕێبەری گەورەدایە. تەنانەت زەمینە بۆ ئەو ژێردەستەییەی خۆشی خۆشدەکات. کاتێک سەبارەت بە پەروەردەی

کچەکەی دەڵێت: "هیچ قینم لێی نییە. بەڕاستی سەریشم پێیەوە بەرزە. ئەمە، ئەوە دەگەیەنێ کە لە پەروەردەکردنیدا درەغیم نەکردووە." (جۆرج ئۆروێڵ، ٢٠١٨؛ ل٣٠٨) ئەمە بەمانای ئەوە دێت نەک تەنها خۆی بوونەکی ئازادانەی نییە، بەڵکو کچەکەشی خستووەتە ژێرکاریگەریی ئەم تێگەیشنەی حیزب و دەسەڵات.

دوای ئەوەی وینستۆن سمیت و جولیا لەلایەن دەسەڵاتەوە دەگیرێن، کە بەشی سێیەمی کتێبەکە بۆ ئەمە تەرخانکراوە. تێیدا بە جۆرەها شێواز سزا دەدرێن و ئەشکەنجە دەدرێن تا لێواری مەرگ. ئەمش بۆ ئەوەی مێشکیان بشۆردرێتەوە لە هەر هزر و خەیاڵێک دژی ڕێبەری گەورە. لە زیندان کە ئیتر ئازادیی فیزیکیی نەما کار لە هزری ئازادییش دەکات. لە سەرەتا، کە سمیت دەگیرێت، هەوڵدەدات بەردەوام بێت لەسەر هزری ئازادیی و بەرگەی هەموو شتێک بگرێت و ددان نەنێت بە هزری حیزب. لەم بەشەدا چەندان گفتووگۆی تێدایە کە جێگەی تێڕامانن. بەتایبەت گفتووگۆکانی نێوان سمیت و ئۆبراین، کە لە زینداندا لێکۆڵینەوەی لەگەڵ دەکرد. وینستۆن لەوەشدا هزری ئازادیی هەر هەبوو، بەڵام بەهۆی ئەشکەنجەدانییەوە نەیدەتوانی بەردەوام بێت، تەنانەت لە ژووری ١٠١ دا دەست لە جولیاش بەردەدات و داوا دەکات جولیا سزا بدرێت لە جیاتی ئەو. لە یەکێک لە گفتووگۆکان لەکاتی لێکۆڵینەوە لەنێوان سمیت و ئۆبرایندا، سمیت لەوەش لەسەر یاداشتەکەی سووربوو، کاتێك ئۆبراین دەپرسێت: "لە بیرتە لە دەفتەری یاداشتەکانتدا نووسیوتە: (ئازادی ئەوەیە کە بتوانی بڵێی دوو و دوو دەکاتە چوار؟)" (جۆرج ئۆروێڵ، ٢٠١٨؛ ل٣٢٧) وینستۆنیش دەڵێت: بەڵێ لەبیرمە. لەوکاتەدا ئۆبراین دەستی هەڵدەبڕێت و دەڵێت: وینستۆن چەند پەنجەم نیشاندایت، ئەویش دەڵێ چوار. ئەوجارە ئۆبراین دەڵێت: "ئەی ئەگەر حیزب بڵێت چوار نییە و پێنجە، ئەوکات چەندە؟" (جۆرج ئۆروێڵ، ٢٠١٨؛ ل٣٢٧) وینستۆن دەڵێت: چوار. ئەم بەر هەڵستییە لەسەر ڕاستیی دەرخەری قسەکەی خۆیەتی کە سەربەستی لە شتی بچوکەوە دێت. لەگەڵ ئەوەی لەژێر ئەشکەنجە بوو بەڵام ویستی ئازادیی وای نەکرد وینستۆن بەپێی لۆژیکی حیزب بەڕیاربدا و بڵێ پێنج. ئەم گفتووگۆیە بەردەوام دەبێت تا ئەشکەنجەدانی وینستۆن زیاتر دەکەن. هەر بەدەوام دەبێت و دەڵێ چوار. بەڵام دواتر ئەقڵەی دەبێت و دەڵێت پێج. بەڵام ئۆبراین پێی بەوە دەبات کە وینستۆن هزری هەر لای چوارەکەیە. ئازادانە نەیگوتووە پێنج. ئەم ئازاردانە بەردەوام دەبێت تاوەکوو وای لێ دێت وینستۆن دەڵێت: پێنج، حەزەم پێنج ببینم. وینستۆن ئازادانە بڕیاری نەداوە، تەنانەت حەزدەکات ئازادانە بیرنەکاتەوە تا لەم بارودۆخە دەربچێت.

دوابەدوای ئەوەی ماوەیەکی زۆر لە زینداندا دەمێنێتەوە، لە کۆتایدا وینستۆن هەوڵی ئەوە دەدات کە دژی هزری ئازادیی خۆی بووەستێتەوە. ماوەیەک لە جاران باشتر خواردنی پێدەدەن و ئاوی گەرم و جلی نوێشی پێدەدەن تاوەکوو کەمێك هێزی گەڕایەوە بەر و ئەو ددانانەی مابوونی ئەوانیشیان بۆی لابرد و بۆیان کرد بووە تاقمەی ددان. لە ژورەکەی کاغەز و قەڵەمێکی پێدەدەن. وینستۆن دەستی کرد بە نووسین و ئەم سێ دروشمە دەنووسێت: ”کۆیلایەتی ئازادییە. دوو و دوو دەکاتە پێنج. خوا دەسەڵاتە” (جۆرج ئۆڕوێڵ، ٢٠١٨؛ ل٣٦٣-٣٦٤) ئەم سێ درووشمە دەرخەری ئەوەیە حیزب توانیویەتیی لەڕێگەی ئەشکەنجەدانی جەستەیی وابکەن هزری وینستۆن بگۆڕن و هزری ئازادیی لە مێشکی دەربکەن. کۆیلایەتیی ئازادییە خۆی درووشمەکە دژی ئازادیی و بوونێکی ئازاد، کاتێک مرۆڤ کۆیلە بێت ناتوانێ جەوهەر و هزرێکی ئازادانەی هەبێت. هەروەها، ڕازی بوون بەوەی دوو کە دوو دەکاتە پێنج ڕازی بوونە بە لۆژیکی حیزبیی و هەموو ویستەکانی حیزب ئەگەر نا ڕاستیش بن. درووشمی خوا دەسەڵاتی مانای ئەوە دەدات، کە دەسەڵات دەتوانێت خۆی وەک خودا نیشانبدات، لۆژیک ئاوەژوو بکاتەوە، وابکات بپەرسترێت و مرۆڤ بکاتە بەندەی خۆی.

لەم ڕۆمانەدا ئازاد بوون زۆر جەختی لەسەر کراوەتەوە بەڵام، ئەنجامەکەی هەر کۆیلە بوونە. واتە حیزب بەسەر هزری ئازادانەی تاکەکەسدا سەردەکەوێت. ئەم ڕەشبینیی و بێئومێدییە بە ئەوە نییە مرۆڤ تەسلیمی دەسەڵاتی تۆتالیتار ببێت، بەڵکوو بە ئەوەیە مرۆڤ هەوڵ بدات ئەم هزرە ئازادەی هەیەتی بیپارێزێت تاوەکوو دەسەڵاتێکی تۆتالیتار سەرهەڵنەدات و هەموو دەسەڵاتەکەی بە زەوتکردنی ئازادییەکان بێت.

هەڵبژاردن و بڕیاردان: لە ڕوانگەی سارتەرەوە، بڕیاردان و هەڵبژاردن دەبێت بە شێوەیەکی ئازادانە و بەرپرسانە بێت. مرۆڤ کاتێک هەڵبژاردن یان بڕیارێک دەدات نابێت لەژێر بیروباوەڕێکی پێشینەیی یان داپڵۆسێنەر بێت. بەڵکوو دەبێت بە پێی بەرژەوەندی و چاکەی گشتی بڕیار بدات و بژارە باشەکە هەڵبژێرێت. دەبێت لەم کاتەشدا هەست بەئازادیی بکات و لە دۆخێکی ئازادانە دابێت. لەم ڕۆمانەدا، بەهۆی نەبوونی ئازادیی تاکەکان ناتوانن خاوەن بژاردە و بڕیاری خۆیان بن. بەڵکوو هەموو کات لای دەسەڵاتی حیزب و ڕێبەری گەورەوە بڕیان دیاریکراوە، بەمەش دەگەین بەو خاڵەی ئازادیی لە بڕیار و هەڵبژاردنی کارەکتەرانی ناو ڕۆمانەکەدا نییە.

وینستۆن سمیت و جولیا، وەک دوو کارەکتەری سەرەکیی ناو چیرۆکی

ڕۆمانەکە هەمیشە لەژێر چاودێری و هەژموونی دەسەڵات بڕیارەکانیان دەدا. وینستۆن بە ئازاد بوون بڕیاری هەڵگەڕانەوە لە دەسەڵاتی ئەقیانووسیا دەدات. بەڵام دوایی زۆرێک لە بڕیارەکانی لە ئەنجامی نەبوونی ئازادییەوەن، تا دەگاتە ئەو ئاستەی دەستبەرداری هەموو شتێک ببێت بۆ جولیاشەوە. جولیاش کە ئەندامی بزوتنەوەی لاوانی دژە سێکس بوو، وای لێدەکات دەست لە هەموو بڕیارەکانی هەڵبگرێت، و دەستبەرداری وینستۆنیش بێت لە پێناو ژیانی خۆیدا.

لەو ساتانەی جولیا و وینستۆن لە پەیوەندیی دان، لە ژوانەکیان جولیا جلەکانی ئەندامی حیزب دادەکەنێت و پشتێنی سوور کە هەمای ئەندامانی دژە سێکس بوو لە پشتی دەکاتەوە، حەزیەیەکی کورت و مکیاژێک دەکات بۆ ئەوەی بگەڕێتەوە سەر ڕەسەنایەتیی ژنیەتیی خۆی. بە وینستۆن سمیت دەڵێت: ”دەزانی دەمەوێت جاری داهاتوو چی بکەم؟ دەستە جلی ژنانەی ڕاستی وەگیر بهێنم و لەبری ئەم بەدلە دوابڕاوە بیپۆشم. بیر لەوە دەکەمەوە گۆرەوی ئاوریشم و پێڵاوی پاژنەبەندیشم هەبن. دەمەوێ دەمەوێ لەم ژوورەدا ژن بم نەک هاوڕی حیزب” (جۆرج ئۆروێڵ، ٢٠١٨؛ ل١٨٨) لە قسەکانی جولیا دیارە بە ویستی خۆی نییە بووەتە ئەندامی حیزب و دژە سێکس، بەڵکوو مەحکوومکراوە بەم شێوازە بێت و ڕەفتار بکات. هەر بۆیەشە ویستی گەڕانەوەی بۆ سەر ژنیەتیی خۆی هەیە. ئەو هەڵبژاردنانە هی حیزبن نەوەک هی خوودی جولیا. ئەمەش ڕوونە کە بەشێوەیەکی ئازادانە ئەم هەڵبژاردنانەیان نەکردووە، بەڵکوو بەسەریاندا سەپێندراوە.

وینستۆن سمیت، بەهۆی ویستی بۆ ئازادیی دوای ئەوەی لەلایەن دەسەڵاتەوە دەگیرێت، لێکۆڵینەوەیەکی زۆری لەگەڵ دەکرێت، بۆ ئەوەی بیخەنەوە ژێرکاریگەریی و خۆیان. ئۆبراین بە وینستۆن دەڵێت: تۆ بۆ ئەوە لێرەی تا ئاقڵت بکەین. واتە ئەم جارەی هەڵبژاردن و بڕیارەکانت لەژێر هزری ئێمە دەبێت نەوەک ئازادانە بڕیار بدەیت. لەکاتی لێکۆڵینەوە لە ژووری ١٠١ دا، ئەشکەنجەیەک بە وینستۆن ئامادەکرا بوو کە دوو جرجی گەورە و برسی لەناو قەفەزێکەوە ئەخرانە سەر ڕوخساری وینستۆن. تاوەکوو ئەوەی بڕیارەکانی پێبگۆڕن دوای ئەو هەموو مانەوەیە لە زیندان و ئەشکەنجەدانە گووتی ڕقم لە ڕێبەری گەورەیە. بە گۆڕینی بڕیارەکەی ویستیان ئەم سزایەی بدەن، لە ئەنجامدا وینستۆن بڕیاری دەست بەردار بوون لە جولیا دا، لەژێر ئەم مەترسیانە بڕیاری خۆشویستنی ڕێبەری گەورەشیدا.
وینستۆن گووتی: ”ئەم بەڵایە بەسەر جولیادا بێنن! من نا! جولیا! هەرچی لێدەکەن باکم نییە. دەموچاوی ونجەونجە بکەن، هەموو جەستەی

هەڵدڕن. من نا! جولیا! جولیا! من نا!" (جۆرج ئۆروێڵ، ٢٠١٨؛ ل٣٧٦) ئەم بڕیارە و هەڵبژاردنەی وینستۆن بە ئەشکەنجەدانی جولیا ئازادیی تێدا نییە و لەژێر ئەشکەنجە بووە، هەروەها جولیاش هەمان شتی بەرامبەر وینستۆن کردبوو لەکاتی سزادانی. دوای ئازادکردنیان هەردووکیان یەکتریان بینییەوە بەڵام ویستی مانەوەیان نەبوو وەک جاران ئەمەش هەڵبژاردنی خۆیان نەبوو بەڵکوو، دەسهەڵات بەزۆی بەسەریدا سەپاندن.
وینستۆن سمیت، پێشتر ڕقی لە ڕێبەری گەورە بوو، دوای توانی وابکات خۆشی بوێت ئەمەش دوای ئەهەموو ئازارەی چەشتی لە زیندان. لە کۆتا دێری ڕۆمانەکەدا واهاتووە کە وینستۆن: "بەسەرخۆیدا سەرکەوت. ڕێبەری گەورەی خۆشویست" (جۆرج ئۆروێڵ، ٢٠١٨؛ ل٣٩٢) هەڵبەت بڕیاردانی خۆشویستنی ڕێبەری گەورە بڕیارێکی ئارەزوومەنداn□ ن□بوو، بەڵکوو مەحکوومکرابوو بەوەی دەبێت خۆشی بووێت، واتا هەڵبژاردنێکی تر نەبوو جگە لە خۆشویستنی ڕێبەی گەورە.

نووسەر لەم ڕۆمانەدا، دەیەوێت لەسەر زاری کارێکتەرەکانەوە بڵێت: لە دەوڵەت و دەسهەڵاتی تۆتالیتاردا ئازایی لە بڕیاردان و هەڵبژارن نییە. لە دۆخێکی وادا مر□ق□کان ناتوانن خاوەنی هەڵوێست و بڕیاری خۆیان بن، بەڵکوو بۆیان هەڵبژێردراوە و لای ئەوانەوە ئاراستە دەکرێن. هەر ئەم□ش وادەکات بڵێین بەگشتی لەم ڕۆمانەدا، ئازادیی هەڵبژاردن و بڕیاردان نییە. بەڵکوو مەحکووم و وابەستەکراون بە بڕیارەکانی دەسهەڵاتی حیزب و دەوڵەتەوە.
ئازادییی خۆشەویستیی: خۆشەویستیی بەبێ ئازادی سەر دەکێشێت بۆ ململانێ. هەر ئەمەیە وادەکات سارتەر ئازادیی بکاتە جنچینەی خۆشەویستێکی سەرکەوتوو. ئەو پێی وایە ئەگەر ئازادیی نەبێت خۆشەویستیییەکی ڕاستق□ینە درووست نابت. هەروەها، خۆشەویستی دابەش دەکاتە سەر دوو جۆر یەکەمیان خۆشەیستیی سادیستیانەیە، دووەمیش خۆشەویسێکی ماسۆشیانەیە. هەردووکیان لە ئەنجامی خستنە ژێرکاریگەریی و نیگای یەکتر درووست دەبن. بۆ ئەوەی خۆشەویستی نەکەوێتە ناو ئەم دژواریییەوە، سارتەر ئازادیی لە خۆشەویستیی بە چارەسەر دەزانێت. لەم ڕۆمانەدا، چەند جۆڕێکی خۆشەویستیی تێدایە، وەک: خۆشەویستیی بۆ حیزب، سەرۆک و وڵات. خۆشەویستیی بۆ ڕەگەزی بەرامبەر …تاد. ئەم خۆشەویستیانە هیچیان لە فەزایەکی ئازادانەدا نییە هەربۆیە دەکەونە ململانێ و تەنگەژەوە.

خۆشەویستیی نێوان وینستۆن و جولیا خۆشەویستیییەکی ئازادانەیە. ئەم دووانە دوای یەکتر ناسین و پەیوەندی بەستن لە دۆخێکی تەواو

داپڵۆسێنەردا، خۆشەویستەکی ئازادانە درووست دەکەن. هیچ کامیان ئەویتر ناخاتە ژێر نیگا و هەژموونی ئەویتر، تا کۆتاییش کە لەیەکتر دادەبڕێن بە شێوەیەکی وا قسە لەگەڵ یەکتر ناکەن کە قین لە دڵبن بەرامبەر یەکتر. لە یەکەم ژوانیاندا، دوای تەواوکردنی سێکس، وینستۆن لە جولیا دەپرسێت و ئەویش وەڵام دەداتەوە: "پێشوتر ئەم کارەت کردووە؟
بێگومان سەدان جار – یا، بەهەرحاڵ بیست-سی جار.
لەگەڵ ئەندامانی حیزبدا؟
بەڵێ هەموو جارێک لەگەڵ ئەندامانی حیزبدا" (جۆرج ئۆروێڵ، ٢٠١٨؛ ل١٦٤)
دوای درکاندنی ئەم ڕاستییە وینستۆن دڵی لە جولیا ناڕەنجێت، چونکە بەمە دەزانێ کە ئەندامانی حیزب لە ناوخۆیاندا لە پێشێلکردنی بنەما حیزبییەکانی خۆیانن. هەر ئەمەیە واکات وینستۆن دڵخۆش بێت و بە جولیا دەڵێت: "گوێ بگرە، چەند پیاو سواری خۆت کردبێ، هەندێ زیاترم خۆش دەوێی، تێدەگەی؟" (جۆرج ئۆروێڵ، ٢٠١٨؛ ل١٦٤) بەهۆی ئەوەی خۆشەویستییەکەیان لەسەر بنەمایەکی ئازادانە و ویستی خۆیان بوو، یەکتریان نەدەخستە ژێر بڕیارەکانی یەکتر و خۆیان بەسەر یەکتردا نەدەسەپاند. لە کردار و گوفتارتاندا ئازادیی هەبوو و ڕاستییەکەیان بە یەکتر دەگووت. هەروەها هەکاری سەرەکیش کە وینستۆن وای گووت ئەوە بوو، تێگەیشتبوو حیزب دەبێت لە ناوخۆی گەندەڵ بێت و هەرەس بهێنێت.
ئەم دووانە تەنها خۆشەویستییان لە نێوان بوو لەسەر ئەو بنەمایەش هەڵسوکەوتیان لەگەڵ یەکتر دەکرد. نەک لەسەر بنەمای ژن و مێرد یان هەر پرەنسیپێکی یاسایی یان کۆمەڵایەتیی یاخود دینیی. ئەم ئازادییە لە هەڵبژاردنی خۆشەویسیی بە کەسێک وادەکات بە ئاسانیی وازی لێنەهێنی. وینستۆن، لە ئازار و ئەشکەنجەشدا تا توانای هەبوو لە بیری جولیا بوو. خۆشەویستی ئەم دوو کارەکتەرەی ناو ڕۆمانەکە تەواو ئازادانە بوو لە باودۆخێکی تەواو نا ئازاد و پڕ دسپلیندا، ئەم جۆرە خۆشەویستییە لە نێو ئەم دووکارەکتەرە بەرجەستە بووە.

دەسەڵات دەیویست هەرچی خۆشەویستییە بە ڕێبەری گەورە و حیزب بێت، بەدەر لەوە جێگەی قبوڵ نەبوو. ئەو خۆشەویستییەی حیزب دەیویست بە ڕێبەری گەورە، لە دیدی سارتەردا دەچێتە چوارچێوەی خۆشەویستیی سادیستییانە، چونکە ئازادیی لەم خۆشەویستییەدا بوونی نییە. بەڵکوو بەسەریدا سەپێندراوە. هەر ئەمەیە وادەکا وینستۆن ڕقی لە حیزب و ڕێبەری گەورە بێت. چونکە ئازادییان لێ زەوتکردووە. تەنانەت دوای چەندین مانگ لە زیندان و ژێر ئەشکەنجە پێش ئەوەی

بیبەن بۆ ژووری ١٠١ لە وەڵامی ئەبراینـدا دەڵێـت ڕقـم لە ڕێبەری گەورەیە. بەڵام دوای وای لێدەکەن بەزۆر ڕێبەری گەورەی خۆش بووێت. لە کۆتا پەرەگرافی ڕۆمانەکەدا جۆرج ئۆروێڵ ئاوا وێنای خۆشەویستیی وینستـۆن سـمیت دەکـات بۆ ڕێبەری گەورە؛ "چـاوی بڕییە سـیما دەوئاساکە. چل ساڵی خایاند تا تێگەیشت چ بزەیەک لە ژێر ئەو سمێڵە ڕەشەدا شاردراوەتەوە. ئای لەو دڵپیسییە و ئای لەو ستەمکارییە نا پێویستە! هەی ملهوڕی لەدەست خۆشەویستی سەرهەڵگرتوو! دوو دڵۆپ ئەشک کە تێکەڵاوی بۆنی جن بوون بەگۆنایدا هاتنە خوارێ، بەڵام هەموو شتێ لە جێی خۆیدا بوو. ململانێ کۆتایی هات. بەسەر خۆیدا سەرکەوت ڕێبەری گەورەی خۆش ویست." (جۆرج ئۆروێڵ، ٢٠١٨؛ ل٣٩١-٣٩٢)
لە کۆتاییدا حیزب سەرکەوتوو دەبێت لەوەی کە وینستۆن بخاتە ژێر ڕکێفی خۆی و ڕێبەری گەورەشی خۆش بوێت. بەڵام ئەمە خۆشەویستەکی ئازادانە نییە، بەڵکوو بەسەردا سەپێندراوە.

دەرئەنجام: لەم ڕۆمانەدا، نووسەر وستوویەتی ئازادیی بکاتە بابەتی سەرەکی بەڵام، بە ئازاد بوونی کارەکتەرەکان کۆتایی نایەت. هەر ئەمە وادەکات هەستێکی ڕەش بینیی و نا ئومێدانە لە ڕۆمانەکەدا بەدەر بکەوێت لەبەرامبەر دەسەڵاتە ستەمکارەکان. بە گوتەی خودی نووسەر ئەمە ئاگادارکرنەوەیە بە مرۆڤ تـاوەکوو پارێزگـاریی لە ئازادییەکەیان بکەن گەینا ڕەنگە لە هەرکاتێک بێت دەسەڵات ببێتە دکتاتۆر بەسەر گەلەکەیدا. نووسەر لە ڕێگەی هەردوو کارەکتەرەکە وینستۆن سمیت و جولیا بەرجەستەی خواستی ئازادیی لە مرۆڤدا وێنا دەکـات. هەرەهـا، لاینگرانـی حیـزب و ڕێبەری گەورە وەک لەنـاوبەری ئازادیی و دەسەڵاتێکی تۆتالیتار وێنا دەکات، کە چۆن لە پێناو سەرەک و حیزب ئازادیان نەهێشووە و ژیانێکی دەدەسەریان بۆ بە گەل دروسـتکردووە. لە ڕێگەی دامەزراوەکـان و تەکنەلۆژیـاوە هەمـوو خەڵکیان خستۆتە ژێر چاودێری خۆیان.
لەم ڕۆمانەدا، هەموو شتێک داگیرکراوە و ئازادیی لە دابڕاوە. هەر ئەمەش وادەکات کارەکتەرەکان هەست بە ئازادیی نەکەن و هەڵبژاردن و بڕیارەکانیشیان پەیوەستە بەو دۆخەی حیزب درووستیکردووە. ئەو ڕووحە ئازادەی بەدوای هەناسەی ئازادییدا دەگەڕێت، لە کۆتاییدا لەنـاو دەبرێـت. ئەمەش هەڵگـری ئەو پەیـامەیە کە سیسـتەمە تۆتالیتارەکـان لە دەسـتی کەسـێکی دیکتـاتۆردا بێـت، هەمـوو ئازادییەکان لەناو دەبات لەپێناو دەسەڵات و مانەوەی خۆیدا.
هەربۆیە، بە ئەوەی مرۆڤ ئازادی لێزەوت نەکرێت دەبێ بەرگریی لە ئازادیی بکات، چونکە بوون بەبێ ئازادیی ناتوانێ مانا بە جەوهەری بوونایەتیی خۆی بدات؛ مرۆڤ و ژیان بەبێ ئازادیی لە مانا دەکەون.

لیستی سەرچاوەکان:

_ جۆرج ئۆروێڵ، ١٩٨٤، و: حەکیم کاکەوەیسی، چاپی سێیەم ٢٠١٨، چاپخانەی ئەندێشە.

_ ت. ز. لاڤین، لە سوقراتەوە تا سارتەر، و: ئارام مەحمود ئەحمەد، فەلسەفە بۆ هەمووان، چاپی یەکەم ٢٠١٧، چاپخانەی حەمدی.

_ مهیرداد میهرین، قوتابخانە فەلسەفییەکان، و: سیدە داود عەلی، چاپی یەکەم ٢٠٠٩، چاپەمەنی گەنج / سلێمانی.

_ کۆمەڵێک نووسەر، بوونگەرایی لەبازنەکی فکری و فەلسەفی، و: کۆمەڵێک وەرگێڕ، ساڵی چاپی یەکەم ٢٠١٦، چاپخانەی سەردەم _ سلێمانی

_ مۆریس کرانستۆن، سارتەر لە نێوان فەلسەفە و ئەدەبدا، و: سامان عەلی حامید، چاپی یەکەم ٢٠٠٨، چاپەمەنی گەنج / سلێمانی.